

СИСТЕМА НАГОРОД У ВІЙСЬКАХ СС НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945 РР.)

THE REWARD SYSTEM IN THE NAZI GERMANY'S TROOPS DURING WORLD WAR II (1939 - 1945)

Гетьманчук М. П.,

доктор історичних наук, професор
кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська
політехніка» (Львів, Україна),
e-mail: hetmanchukm@ukr.net,
ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Hetmanchuk M. P.,

Doctor of Historical Sciences, Professor of the
Department of Political Science and International
Relations, Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine),
e-mail: hetmanchukm@ukr.net,
ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Досліджується система воєнних нагород нацистської Німеччини в роки Другої світової війни. Показано бойові ордени, медалі та інші відзнаки, якими нагороджувалися солдати та офіцери військ СС за воєнні заслуги. Звертається увага на спеціальні воєнні нагороди для іноземних добровольців військ СС із східних народів.

Ключові слова: Друга світова війна, Третій Рейх, війська СС, воєнні нагороди Третього Рейху, воєнні нагороди військ СС.

The system of Nazi Germany's military rewards during the Second World War is explored. Military orders, medals, and other honors that SS Army soldiers and officers have been honored for are shown. Attention is paid to special military awards for the SS forces foreign volunteers from the Eastern peoples.

Keywords: World War II, Third Reich, SS troops, Third Reich military awards, SS military awards.

В Третью Рейху була створена власна система нагород, що включала як державні, так і відомчі нагороди, загальна кількість яких наближалася до 500. Крім орденів, хрестів, медалей, чисельних знаків існували й такі види нагород, як пам'ятні і почесні кубки, персні, нарукавні щитки і манжетні стрічки. На нагородах Третього Рейху розміщувалося зображення нових партійних та державних символів – свастика і імперський орел із розправленими крилами, який держав у лапах вінок із свастикою. Повернення голови орла вказувало на відомчу приналежність нагород. На військових і партійних нагородах голова орла була повернута вправо, а на цивільних – вліво. Статус державних нагород було визначено законом від 15 травня 1934 р. та законом про титули, ордені, почесні знаки від 1 липня 1937 р. Безпосередньо процесом нагородження – від підготовки документів до нагородження орденами, медалями чи знаками – відала Орденська канцелярія президент – канцелярії фюрера А. Гітлера. Керував справами Орденської канцелярії шеф президент – канцелярії у ранзі державного міністра. Слід відзначити, що нагороди Третього Рейху відзначалися дешевизною і виготовлялися з металічних сплавів різного складу, а потім позолочувалися чи покривалися сріблом.

Всі ордени і медалі надівалися тільки під час урочистостей на парадну форму, а в інших випадках носили лише вищі ступені нагород та стрічки на орденських планках [13, с. 362-364].

За роки війни солдати, унтер – офіцери, офіцери та генерали військ СС заслужили велику кількість бойових орденів, медалей та нагрудних знаків. Не дивлячись на значну кількість різних нагород, бойових серед них було порівняно небагато: Залізний хрест (Eisernes Kreuz), Рицарський хрест ордена Залізного хреста з дубовим листям, мечами і діамантами (Ritterkreuz des Eisernes Kreuzes), хрест за Воєнні заслуги з мечами (Kriegsverdienstkreuz), Рицарський хрест за Воєнні заслуги з мечами (Ritterkreuz des Kriegsverdienstkreuzes), Воєнний орден Німецького хреста (Kriegsorden des Deutschen Kreuzes), медаль «За зимову кампанію на Сході 1941 – 1942 рр.», «Відзнака за хоробрість і заслуги для східних народів» (Tapferkeits und Verdienst Auszeichnung fur Angehörige der Ostvolker), інші медалі, нагрудні знаки, нарукавні щити та манжетні стрічки і нашивки [9; 10; 12; 19].

Однією із найбільш масових військових нагород в Третьому Рейху став Залізний хрест, єдина нагорода, яку А. Гітлер у 1939 р. поновив з часів Німецької імперії [14, с. 191-192]. Залізний хрест 1-го і 2-го класу розглядався як особиста нагорода за особливу хоробрість перед лицем ворога та за заслуги у керівництві військами. Однак в окремих випадках ними нагороджували співробітників СС і СД, урядових чиновників, поліцейських, пожежників, залізничників та ін. Залізний хрест виготовлявся із срібла, а також «німецького срібла» - сплаву міді, цинку і нікелю. Хрести зразку 1939 р. відрізнялися від своїх попередників наявністю на лицевій стороні випуклої свастики та цифри «1939» [8]. Нагородження хрестами 1-го і 2-го класу у військах проводилося вищим командуванням, починаючи від командира дивізії. Серед офіцерів СС було досить багато учасників Першої світової війни, які вже отримували Залізний хрест обох класів в 1914-1918 рр. При повторному нагородженні під час Другої світової війни їм вручалася пряжка у вигляді імперського орла, над яким розміщувалася планка з датою «1939». Нагороджені Залізним хрестом 1-го класу носили її на грудях над хрестом 1-го класу, а планку 2-го класу – у петлиці на стрічці кольорів Залізного хреста 1914 р. Всього за роки війни Залізним хрестом 1-го класу було нагороджено біля 450 тис. чоловік. Кількість нагороджених Залізним хрестом 2-го класу сягала 2 млн. 300 тис. чоловік (із виготовлених 2 500 тис. хрестів 2-го класу) [5, с. 19-33].

Слід зазначити, що німецьке командування Залізними хрестами 1-го та 2-го класів нагороджувало переважно німецьких солдатів та офіцерів СС. Виняток було зроблено лише для вихідців із Західної Європи, що воювали в іноземних добровільних формуваннях СС та арміях союзників Третього Рейху. Наприклад, під час першого нагородження у серпні 1944 р. 104 солдатів і офіцерів 14-ї дивізії військ СС «Галичина» Залізним хрестом 2 – го класу 80% нагород отримали виключно німецькі

вояки дивізії. Лише два українські офіцери дивізії, оберштурмфюрери В. Козак і О. Чучкевич, були нагороджені Залізними хрестами 1-го та 2-го класів [11, с.103-104]. Крім вояків 14-ї дивізії військ СС «Галичина» чотири українці із 5-го галицького добровольчого полку СС були також нагороджені Залізними хрестами 2-го класу [15, с. 80]. Серед радянських громадян інших національностей Залізними хрестами 1-го класу, наприклад, були нагороджені командир 29-ї гренадерської дивізії військ СС (російської № 1) бригадефюрер Б. Камінський (отримав також 8 різних медалей та інших відзначень), командир 3-ї пластунської бригади XV кавалерійського корпусу СС генерал – майор І.М. Кононов та ін. [1, с. 727; 3, с. 161; 20, с. 152].

Найбільш почесною і бажаною нагородою для солдатів та офіцерів у військах СС був Рицарський хрест Залізного хреста, яку А. Гітлер своїм указом запровадив 1 вересня 1939 р. За зовнішнім виглядом Рицарський хрест був таким самим як і хрести молодших ступенів, але більшого розміру й носився на шії на орденській стрічці. Його виготовляли із срібла від 800-ї до 935-ї проби. До самого Рицарського хреста пізніше добавилися аксесуари, які послідовно підвищували ранг нагороди: 1) Рицарський хрест Залізного хреста з дубовим листям (червень 1940 р.); 2) Рицарський хрест Залізного хреста з дубовим листям мечами (липень 1941 р.); 3) Рицарський хрест Залізного хреста з дубовим листям, мечами і діамантами (інкрустованими дрібними діамантами від 45 до 50 штук) – (вересень 1941 р.) [5, с. 34, 72, 547, 710]. Необхідною умовою для нагородження Рицарським хрестом було нагородження Залізним хрестом 1-го класу та участь в успішних боях і проявленні хоробрості.

За роки війни Рицарським хрестом Залізного хреста в німецькій армії нагороджено 7361 військовослужбовця. У військах СС Рицарським хрестом нагородили 451 чоловіка: 6 обергрупенфюрерів; 4 групенфюрерів, 7 бригадефюрерів, 23 оберфюрерів і штандартенфюрерів, 40 оберштурмбанфюрерів, 87 штурмбанфюрерів, 83 гауптштурмфюрерів, 69 оберштурмфюрерів, 30 унтерштурмфюрерів, 22 гауптшарфюрерів, 29 обершарфюрерів, 23 шарфюрерів, 7 унтершарфюрерів, 5 ротенфюрерів, 2 штурмманів [4, с. 459]. Крім того, 6 військовослужбовців СС отримали Рицарський хрест, воюючи в рядах Вермахту і допоміжних формувань, що не входили до складу СС. Рицарський хрест отримали також 9 службовців поліції, які проходили службу у військах СС [17, с. 408-410]. За весь період Другої світової війни Рицарським хрестом з дубовим листям, мечами і діамантами було нагороджено 27 чоловік (з них два генерали військ СС – командира 5-ї танкової дивізії СС «Вікінг» групенфюрера СС і генерал – лейтенанта військ СС Г. Гілліе і командира I танкового корпусу СС оберстгрупенфюрера СС і генерал – полковника військ СС Й. Дітріха [4, с. 488].

Кавалери Рицарського Хреста Залізного хреста розподілялися за їх приналежністю до дивізій СС наступним чином:

1) 1-а дивізія СС «Лейбштандарт Адольф Гітлер» - 53 (10 з дубовим листям; 3 - дубовим листям і мечами);

2) 2-га танкова дивізія СС «Дас Рейх» - 72 (15 з дубовим листям; 3 - дубовим листям і мечами);

3) 3-тя танкова дивізія «Мертва голова» - 46 (8 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

4) 4-та Поліцейська дивізія СС – 20 (2 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

5) 5-та танкова дивізія СС «Вікінг» - 54 (7 з дубовим листям; 3 - дубовим листям і мечами; 1 - дубовим листям, мечами і діамантами);

6) 6-та гірська дивізія СС «Норд» - 5;

7) 7-ма гірська дивізія СС «Принц Євгеній» - 6;

8) 8-ма кавалерійська дивізія СС «Флоріан Гейер» - 22 (2 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

9) 9-та танкова дивізія СС «Гогенштауфен» - 13 (2 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

10) 10-та танкова дивізія «Фрундсберг» - 13 (1 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

11) 11-та добровольча моторизована дивізія СС «Нордланд» - 29 (5 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

12) 12-а танкова дивізія СС «Гітлерюгенд» - 18 (2 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

13) 13-та гірська дивізія військ СС «Ханджар» (хорватська № 1) - 5;

14) 14-та гренадерська дивізія військ СС «Галичина» (українська № 1) - 1;

15) 15-та гренадерська дивізія військ СС (латвійська № 1) – 1;

16) 16-та моторизована дивізія СС «Рейхсфюрер СС» - 2 (1 з дубовим листям);

17) 17-та моторизована дивізія СС «Гетц фон Берліхінген» - 4 (3 з дубовим листям);

18) 18-та добровольча моторизована дивізія СС «Хорст Вессель» - 2 (1 з дубовим листям і мечами);

19) 19-та гренадерська дивізія військ СС (латвійська № 2) - 11 (1 з дубовим листям; 1 - дубовим листям і мечами);

20) 20-та гренадерська дивізія військ СС (естонська № 1) - 5 (1 з дубовим листям);

21) 22-га добровольча кавалерійська дивізія СС «Марія Терезія» - 2 (1 з дубовим листям);

22) 23-тя добровольча моторизована дивізія СС «Нідерланди» (нідерландська № 1) - 4 (1 з дубовим листям);

23) 28-ма добровольча гренадерська дивізія СС «Валлонія» - 2;

24) 33-тя гренадерська дивізія військ СС «Шарлемань» (французька № 1) - 4 [6, с. 280- 327].

Рицарський хрест Залізного хреста, як найвищу воєнну нагороду Третього Рейху, отримували радянські громадяни, що служили у військових формуваннях СС:

1) Адамсонс Мірвальдіс, латвієць, гауптштурмфюрер СС, командир 6-ої роти 44-го гренадерського полку 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 25. 01. 1945 року;

2) Анканс Робертс, латвієць, унтерштурмфюрер СС, командир навчального підрозділу 19-го запасного батальйону військ СС 19-ої гренадерської ди-

візії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 25. 01. 1945 р.;

3) Ансонс Цаніс, латвієць, гауптшарфюрер СС, командир взводу 3-ої роти 44-го гренадерського полку СС 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 16. 01. 1945 р.;

4) Аператс Карліс, латвієць, штандартенфюрер СС (посмертно в 1944 р.), командир 32-го гренадерського полку СС 15-ої гренадерської дивізії СС (латвійської № 1) – нагороджений 21. 09. 1944 р.;

5) Буткус Цаніс, латвієць, гауптштурмфюрер СС, командир 10-ої роти 43-го гренадерського полку СС 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 21. 09. 1944 р.;

6) Вейсс Вольдемарс, латвієць, штандартенфюрер СС, командир 40-го добровольчого латвійського полку 2-ої латвійської добровольчої бригади СС – нагороджений 9.02. 1944 р.;

7) Гальдіс Ніколіас, латвієць, оберштурмбанфюрер СС, командир 42-го гренадерського полку військ СС «Вольдемарс Вейсс» 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 25. 01. 1945 р.;

8) Гайгалс Робертс, латвієць, оберштурмфюрер військ СС, командир 6-ої роти 42-го гренадерського полку військ СС «Вольдемарс Вейсс» 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 5. 05. 1945 р.;

9) Нугісекс Харальд, естонець, унтершарфюрер СС, командир взводу 1-ої роти 46-го добровольчого гренадерського полку військ СС 20-ої гренадерської дивізії військ СС (естонської № 1) – нагороджений 9. 04. 1944 р.;

10) Ребане Альфонс, естонець, штандартенфюрер СС, командир 46-го гренадерського полку військ СС 20-ої гренадерської дивізії військ СС (естонської № 1) – нагороджений Рицарським хрестом Залізного хреста 23. 02. 1944 р., дубовим листям до Рицарського хреста 9. 05. 1945 р.;

11) Рійпалу Харальд, естонець, оберштурмбанфюрер СС, командир 45-го гренадерського полку військ СС 20-ої гренадерської дивізії військ СС (естонської № 1) – нагороджений 23. 08 1944 р.;

12) Рікстінс Альфредас, латвієць, унтершарфюрер СС 1-ої роти 19-го батальйону військ СС 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 5. 04. 1945 р.;

13) Рейнхольдс Вольдемарс, латвієць, штурмбанфюрер СС, командир 43-го гренадерського полку військ СС 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 9. 05. 1945 р.;

14) Фрейманіс Андрейс, латвієць, оберштурмфюрер СС, командир 13-ої роти 44-го гренадерського полку військ СС 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 5. 05. 1945 р.;

15) Зенсбергс Карліс, латвієць, унтершарфюрер СС, командир бойової групи 19-ої гренадерської дивізії військ СС (латвійської № 2) – нагороджений 9. 05. 1945 р. [3, с. 13-306; 17, с. 357-408].

В нацистській Німеччині кавалери Рицарського хреста прирівнювалися до національних героїв Третього Рейху і всіяко популяризувалися та про-

славлялися гебельсівською пропагандою. Заслужити будь – яку ступінь цієї нагороди було найвищою честю для німецьких солдатів, офіцерів та генералів. Слід відзначити й те, що кавалери Рицарського хреста мали право не закривати комір шинелі, щоб можна було постійно демонструвати цю нагороду.

Високо цінувався у військах СС Воєнний орден Німецького хреста, що був запроваджений 28 вересня 1941 р. як перехідна ступінь від Залізного хреста 1-го класу до Рицарського хреста. Орден мав три ступені: 1) золотий (Deutsches Kreuz in Gold) - нагороджувалися військовослужбовці, що проявили хоробрість безпосередньо на полі бою; 2) срібний (Deutsches Kreuz in Silber) - нагороджували за вміле керівництво і ухвалення рішень, що привели до перемоги у битві; 3) з діамантами (орденом з діамантами жодного разу нагороди не проводилися) [7, с. 104-105; 9]. Для отримання золотого Німецького хреста потрібно було мати Залізний хрест 1-го класу, а срібного - Хрест за воєнні заслуги 1-го ступеня. Сам орден мав форму восьмикутної зірки, в центрі якої розміщувався срібний медальйон із зображенням свастики, оточеної дубовим вінком з дагою «1941».

Він був єдиною німецькою нагородою, яку носили на мундирі справа. Сам знак ордену був масивним і важким, а тому згодом розробили його матерчатую версію для повсякденного носіння на мундирі в польових умовах. Із грудня 1942 р. нагороджені Рицарським хрестом Залізного хреста могли одночасно отримувати і золотий Німецький хрест. Протягом війни орден став переважно офіцерською нагородою (доля унтер-офіцерів та рядових у військах СС не перевищувала 20%). За роки війни 894 службовці військ СС і поліції були нагороджені Німецьким хрестом в золоті, а Німецький хрест у сріблі отримали 82 службовці СС та поліції [13, с. 382-386; 17, с. 358].

Престиж Воєнного ордену Німецького хреста у військах СС був дуже високим, оскільки засвідчував, що його володар – заслужений фронтовик з передової лінії фронту. Навіть чимало кавалерів Рицарського хреста не змогли заслужити «фронтвий» Німецький хрест у золоті. Дослідники підкреслюють, що саме подання на нагородження цим орденом отримало найбільшу кількість відмов з боку вищого командування, оскільки заслуги кандидатів не відповідали критеріям для присвоєння цього ордену. Таких відмов налічується біля 30 % від кількості виданих орденів [16, с. 270-271]. Крім того, зображення свастики на ордені солдати союзників часто сприймали як збільшену копію партійного значка члена НСДАП. Тому нерідко нагороджених орденом солдатів та офіцерів СС, як націонал – соціалістів, не брали в полон і знищували прямо на полі бою. Із цієї причини багато кавалерів ордену при попаданні в полон намагалися його позбутися щоб зберегти життя.

Однією з вищих нагород Третього Рейху вважався Хрест за Воєнні заслуги, який запровадили 18 жовтня 1939 р. Він став своєрідною компенсацією того факту, що при відновленні Залізного хреста заборонялося ним нагороджувати за невоєнні

заслуги. Спочатку він поділявся на Хрест 1-го і 2-го класу. Перші нагородження Хрестом за Воєнні заслуги з мечами розпочалися в липні 1940 р. Хрестом 1-го класу з мечами нагороджували за «особливі заслуги у сфері керівництва війною» військовослужбовців тилу, штабів, служб зв'язку, ремонтних підрозділів та підрозділів забезпечення Вермахту і військ СС (всього нагороджено хрестом 1-го класу з мечами – 83 603 чоловіки, а хрестом 2-го класу з мечами – 6 134 950 чоловік) [13, с. 380-381]. У серпні 1940 р. розпочалося нагородження «за особливі заслуги і участь в ліквідації ворожої діяльності та в області керівництва війною» Рицарським хрестом за Воєнні заслуги з мечами, який виготовлявся із срібла і носився на шиї (всього 216 нагороджених). Серед кавалерів цієї нагороди були військовослужбовці СС, але які не брали безпосередньої участі в боях на фронті: Вінкельман О. (групенфюрер СС, вищий керівник СС і поліції в Угорщині); Гебхардт К.Ф., групенфюрер СС (головний лікар при імперському лікареві СС); Камлнер Г., обергрупенфюрер СС (генеральний уповноважений рейхсфюрера СС по будівництву ракет V – 2); Хусс Ф., оберштурмфюрер СС (командир 2-ї роти 2-го ремонтного бальйону 2-ї танкової дивізії СС «Дас Рейх» та ін. [7, с. 281-282, 652-658].

Орден «Відзнака за хоробрість і заслуги для східних народів», який ще називали «Східною зіркою», нагороджували у військах СС вихідців зі Сходу: росіян, українців, білорусів, грузинів, татар, калмиків та ін. Цим знаком нагороджували також представників цивільного населення, що співпрацювали з німецькими окупаційними властями. Нагорода була запроваджена А. Гітлером 14 липня 1942 р. і прирівнювалася до Залізного хреста та Хреста «За воєнні заслуги» [14, с. 103]. Вона була двохступенева: знак 1-го ступеня виготовлявся в золоті і сріблі, а 2-го ступеня в золоті, сріблі та бронзі. Знак представляв собою восьмикутну зірку із рослинним орнаментом (дубовим і лавровим листям) у центрі. До знаків, якими нагороджували за хоробрість на полі бою, приєднувалися схрещені мечі. Срібний знак за хоробрість 2-го ступеня відповідав Залізному хресту 2-го класу, а срібний знак 1-го ступеня – Залізному хрестові 1-го класу. Знаки без мечів прирівнювалися відповідно до ступенів Хреста «За воєнні заслуги» [13, с. 389-392].

Популярністю у військах СС користувалися відомі нагороди СС: нагородна зброя, нагрудні знаки, персні СС. Відзнака СС «За вірну службу в СС» (SS- Dienstausszeichnung «Für treue Dienste in der SS») була запроваджена 30 січня 1938 р. і мала чотири ступені: 1-а (позолочений хрест) вручалася за 25 років служби; 2-га (посріблений хрест) – за 12 років; 3-я (позолочена медаль) – за 8 років; 4-а (посріблена медаль) – за 4 роки служби [4, с. 368]. Нагрудний знак «За боротьбу з партизанами» запровадили 30 січня 1944 р. для військовослужбовців СС, які відзначилися у боях з партизанами. Знак виготовлявся із цинку і мав три ступені: 1-а (позолочений знак) – за 100 днів боїв; 2-га (посріблений знак) – за 50 днів боїв; 3-я (бронзовий знак) – за 20 днів боїв. Нагороду вручали командири підрозділів

військ СС, а знак 1-го ступеня присвоювався лише рейхсфюрером СС Г. Гітлером [13, с.432-435]. Нагрудні знаки «За відмінну стрільбу» (SS-Schutzabzeichen), «Німецькі руни СС» (Germanische Leistungsrune der SS) вручалися військовослужбовцям СС за високі успіхи у процесі військової підготовки. Крім того, існувала особлива «нагородна шабля», яка вручалася за особистим розпорядженням Г. Гітлера вищим офіцерам СС та партійним функціонерам.

За роки Другої світової війни солдати, унтер-офіцери, офіцери та генерали військ СС заслужили велику кількість бойових орденів і медалей. Крім німецьких нагород, військовослужбовці СС отримали ряд нагород країн – союзників Третього Рейху. Наприклад, обергрупенфюрер СС і генерал військ СС Ф. Штайнер був нагороджений фінським орденом Хреста Свободи 2-го ступеня, а рейхсфюрер СС Г. Гітлер Великим хрестом Хреста Свободи [13, с. 531;17, с. 356]. Відомого командира спецпідрозділів СС штандартенфюрера СС О. Скорчені нагородили двома іноземними орденами: 1) італійським – «Орденем ста мушкетерів»; 2) угорським – Рицарським хрестом ордена Угорської священної корони [18, с. 344]. Командир 7-ї добровольчої гірської дивізії СС обергрупенфюрер і генерал військ СС А. Флепс був нагороджений хорватським орденом Залізного Трилистника 2-го ступеня, а оберштурмбанфюрер СС К. Майер (згодом бригадефюрер СС і командир 12-ї танкової дивізії СС «Гітлерюгенд») болгарським Хрестом за хоробрість 4-го класу [4, с. 340-341; 13, с. 539]. Для ношення іноземних нагород військовослужбовці СС мали отримати спеціальний дозвіл.

Підсумовуючи вищесказане слід зазначити, що після перемоги над гітлерівською Німеччиною вся нацистська символіка, включаючи ордени, медалі та інші нагороди, була заборонена. Лише у 1957 р. Федеративна Республіка Німеччина ухвалила закон, який дозволяв ветеранам Другої світової війни носити свої бойові нагороди, але попередньо видаливши з них нацистську символіку. На всіх нагородах колишнього Третього Рейху її замінили нейтральними символами – зображеннями Залізного хреста, дубового або лаврового листа.

Список використаних джерел

1. Боляновський А. В., 2013. 'Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939 – 1945 рр.)', Львів: Видавництво «Львівська політехніка», 880 с.
2. Гладков Т., 2003. 'Ордена и медали войск СС', М.: ЗАО Центрполиграф, 144 с.
3. Залесский К. А., 2003. 'Кто был кто во Второй мировой войне. Союзники Германии', М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 492 с.
4. Залесский К., 2005. 'СС. Охранные отряды НСДАП', М.: Яуза, Эксмо, 656 с.
5. Залесский К. А., 2007. 'Железный крест. Самая известная военная награда Второй мировой войны', М.: Яуза – пресс, 784 с.
6. Залесский К. А., 2009. 'Войска СС. Военная элита Третьего Рейха', М.: Яуза – пресс, 336 с.
7. Залесский К., 2005. 'НСДАП. Власть в Третьем Рейхе', М.: Яуза, Эксмо, 672 с.

8. Исайкин С. П., Плоткин, Г. Л., 1997. 'Германские боевые награды 1933 – 1945', М.: Рейтер, 48 с.

9. Курылев О. П., 2005. 'Боевые награды Третьего Рейха: иллюстрированная энциклопедия', М.: Эксмо, 358 с.

10. Макдоннел Л., 2003. 'Знаки различия и боевые награды Второй мировой. Иллюстрированная энциклопедия', пер. с англ., М.: Эксмо, 225 с.

11. Манзуренко В., 2016. 'Нагороди вояків та комбатантів української дивізії «Галичина», Українська дивізія «Галичина» (Львівщина): історія, спогади, світлина, Упоряд. І. Іваньков, М. Романюк, Львів: Духовна вісь, 99-119.

12. Пиа Дж., 2007. 'Ордена и медали Третьего рейха', пер. с англ., М.: Центрполиграф, 144 с.

13. Потрашков С. В., 2012. 'Боевые награды СССР и Германии Второй мировой войны. Ордена, медали и нагрудные знаки', Харьков: Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»; Белгород: ООО Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 608 с.

14. Потрашков С. В., Потрашков А. С., 2007. 'Иллюстрированный военно – исторический словарь', М.: Эксмо, 736 с.

15. Пономаренко Р. О., 2017. 'Галицькі добровольчі полки СС. 1943-1944', Тернопіль: Мандрівець, 264 с.

16. Пономаренко Р. О., 2019. 'Сталевий шквал: «дивізія сімнадцятирічник». 12-та танкова дивізія СС «Гітлерюгенд»'. Тернопіль: Мандрівець, 280 с.

17. Семенов К., 2009. 'Войска СС. История, структура, боевое применение', М.: Яуза – пресс, 432 с.

18. Скорцени О., 2015. 'Неизвестная война', 2-е изд., Минск: Попурри, 576 с.

19. Тарас Д. А., 2005. 'Боевые награды СССР и Германии II мировой войны', М.: АСТ; Харвест, 144 с.

20. Чувев С., 2004. 'Проклятые солдаты', М.: Эксмо, Яуза, 576 с.

12. Pia Dz., 2007. 'Orderna i medali Tretjiego Rejcha (Third Reich orders and medals)', М.: Centrpoligraf, 144 s.

13. Potrashkov S. W., 2012. 'Bojevyje nagrody SSSR i Germanii Wtoroj mirovoj vojny. Ordena, medali i nagrudnyje znaki (USSR and German military awards in the World War II. Orders, medals and badges)', Charkov: Kniznyj Klub «Klub Semejnogo Dosuga»; Belgorod: Kniznyj klub «Klub semejnogo dosuga», 608 s.

14. Potrashkov S. W., Potrashkov, A.S., 2007. 'Illustrirovannyj vojenno-istoriceskij slovar (Illustrated military – historical journal)', М.: Eksmo, 736 s.

15. Ponomarenko R. O., 2017. 'Halycki dobrovolczki polky SS. 1943-1944 (Galician Volunteer SS regiments. 1943-1944)', Ternopil: Mandrivec, 264 s.

16. Ponomarenko R. O., 2019. 'Stalovyj szkval: istorija dyviziji «simnadcjatyrichnych». 12-ta tankova dyvizija SS «Hitlerjuhend» (Steel Squall: The Seventeen Years-Old Division. The 12th Panzer Division of the SS «Hitlerjuhend»'. Ternopil: Mandrivec, 280 s.

17. Semenov K., 2009. 'Wojska SS. Istorija, struktura, bojevoje primenenije (SS Troops. History, structure, military use)', М.: Jauza-press, Eksmo, 432 s.

18. Skorцени O., 2015. 'Neizvjestnaja vojna (Unknown War)', 2-e izd., Minsk: Popurri, 576 s.

19. Taras D., 2005. 'Bojevyje nagrody SSSR i Germanii II mirovoj vojny (USSR and German military rewards in the World War II)', М.: АСТ, Charvest, 144 s.

20. Czuev S., 2004. 'Prokljatyje soldaty (Damned Soldiers)', М.: Eksmo, 576 s.

References

1. Boljanovskij A., 2013. 'Inozemni vijskovi formuvahja u Zbrojnych sylach Nimeczyny (1939-1945 rr.) (Foreign military formations in the German Armed Forces (1939-1945)', Lviv: Wydavnytstvo «Lvivska politechnika», 880 s.

2. Hladkov T., 2003. 'Orderna i medali vojsk SS (SS troops orders and medals)', М.: Centrpoligraf, 144 s.

3. Zaleskij K. A., 2003. 'Kto byl kto vo Wtoroj mirovoj wojnie. Sojuzniki Germanii (Who was who in the World War II. Germany's allies)', М.: ООО «Izdatelstvo Astrel»: ООО «Izdatelstvo AST», 492 s.

4. Zaleskij K., 2005. 'SS. Ochrannyje otrjady NSDAP (SS. NDAPP Guard detachments)', М.: Jauza, Eksmo, 656 s.

5. Zaleskij K. A., 2007. 'Zeleznyj krest. Samaja izviestnaja vojennaja nagrada Wtoroj mirovoj vojny (Iron Cross. The most known military reward in the World War II)', М.: Jauza-press, 784 s.

6. Zaleskij K. A., 2009. 'Wojska SS. Wojennaja elita Tretjiego Rejcha (SS Troops. The military elite of the Third Reich)', М.: Jauza-press, 336 s.

7. Zaleskij K. A., 'NSDAP. Wlast w Tretijem Rejche (NSDAP. Third Reich power)', М.: Jauza, Eksmo, 672 s.

8. Isajkin S. P., 1997. 'Germanskije bojevyje nagrody 1933-1945 (German militant rewards 1933-1945)', М.: Rejter, 48 s.

9. Kurylev O. P., 2005. 'Bojevyje nagrody Tretjiego Rejcha: illustrirovannaja enciklopedija (Third Reich militant rewards: illustrated encyclopedia)', М.: Eksmo, 358 s.

10. Makdonnel L., 2003. 'Znaki razliczija i bojevyje nagrody Wtoroj mirovoj. Illustrirovannaja enciklopedija (Insignia of World War)', М.: Eksmo, 225 s.

11. Manzurenko W., 2016. 'Nahorody vojakiv ta kombatantiv ukrajinskoji dyviziji «Halyczyna» (Ukrainian division "Halychyna" warriors and combatants rewards)', Ukrajinska dyvizija «Halyczyna» (Lvivshczyna): istorija, spohady, svitlyny, Uporjad. I. Ivankov, M. Romanjuk, Lviv: Duchovna vis, S. 99- 119.